

De drie Doden en de drie Levenden bij de kiosk in onze Sint-Maarten

Enkele jaren geleden heeft professor Wim van Anrooij (Universiteit van Leiden, letteren, vakgebied middeleeuwse letterkunde) de Sint-Maarten bezocht. Hij was geïnteresseerd in de muurschilderingen aan de westzijde vlakbij de kiosk. Het betreft de legende van *De drie Doden en de drie Levenden*.

In 2008 trof ik bij toeval in Frankrijk in Ricey (dep. de l'Aube) hetzelfde thema aan in een kerkraam. Zie hierover nieuwsbrief vrijwilligers augustus 2008. Hierin vermeld ik dat professor Van Anrooij een college heeft gegeven waarin hij de literaire achtergronden van deze legende uiteen heeft gezet.

Tijdens mijn vakantie in juni 2012 heb ik de streek Puisaye-Forterre bezocht (dep. de l'Yonne). Deze is bezaaid met kerken die rijkelijk zijn voorzien van muurschilderingen. In twee ervan komt ook het thema van *De drie Doden en de drie Levenden* voor. Dit gegeven betreft een verhaal dat via de westerse literatuur de beeldende kunst heeft veroverd.

Heel toevallig werd ik ook geconfronteerd met een artikel waarin de literaire en muzikale zijden van de Dodendans (Danse Macabre) worden behandeld. De Médiathèque van Troyes (dep. de l'Aube) bezit een met houtsneden rijk verlucht werk uit 1690 dat een kopie is van een wiegendruk uit de 15de eeuw. Hierin wordt de Danse Macabre uitvoerig in verzen toegelicht. Het boek draagt de titel *La grande Danse Macabre des hommes et des femmes historiee et renouvelee de*

vieux Gaulois en langage le plus polij de notre tems. Blijkbaar werden de oorspronkelijke verzen (Gallisch!) te verouderd en boers bevonden. De dans werd ook in het Latijn en andere talen beschreven. Andere Franse auteurs zijn Jean le Fèvre (ongeveer 1325-1387) en Martial van Auvergne (1508).

Het werk wordt geopend met de Dans der Doden van de Mannen. De stoet wordt voorafgegaan door vier muzikanten met doedelzak, draagbaar orgel, harp en een combinatie van trom en fluit. Vervolgens treden in hiërarchische volgorde op: de paus, de keizer, de kardinaal, de koning, de legaat, de hertog, de patriarch, de aartsbisschop, de ridder, etc., tot aan de zot. Iedere Levende wordt door een Dode naar het hiernamaals begeleid. De dood treft alle rangen en standen. De genoemde instrumenten waren ook al in de 15de eeuw verouderd, hetgeen op een oude traditie wijst. Ten slotte volgt de Dans van de Vrouwen. Ook dezen volgen elkaar op in hiërarchische volgorde. De trompetter opent de dans, gevolgd door de koningin, de hertogin en als laatste de zottin. De dans wordt besloten met een dialoog tussen de koningin en de schrijver, een ballade, *Le dit des trois Vifs et des trois Morts* en *Le débat du Corps et de l'Âme*. Laatstgenoemd thema is ook door de 15de-eeuwse Franse dichter F. Villon (1431-na 1463) behandeld.

De dood is een veelvuldig thema in de (laat)middeleeuwse kunst en de uitbeelding ervan komt de moderne mens bijna voor als een obsessie. Talrijk zijn de uitgaven van de Ars morendi: de kunst van het sterven, geschreven zowel in het Latijn als in de moedertaal. Het leven was echter fysiek veel inspannender en wisselvalliger en daardoor aanmerkelijk korter. Het doel voor de gelovige mens was heilig te sterven en aldus het eeuwige leven te verwerven. Sterven is een individueel gebeuren. Vandaar de Dode als replica van de Levende die hem tevens met weerzin vervult. Maar tijdens oorlogen of epidemieën - omstreeks 1450 heerste de pest (wij denken nu aan ebola) - is sterven bijna een collectief gebeuren, hetgeen men in de rijdans zou kunnen zien.

Onder de vele kerken met schilderijen van de Dodendans is die van la Chaise-Dieu (dép. de la Haute-Loire) vermeldenswaard. Hier treden zowel mannen als vrouwen op. Deze kerk heb ik een groot aantal jaren geleden bezocht.

Ik kom terug op het eigenlijke onderwerp: de legende van *De drie Doden en de drie Levenden*.

De twee kerken in de bezochte streek waar dit thema is afgebeeld zijn de Saint-Germain van La Ferté-Loupière en de Sainte-Geneviève van Lindry. Laatstgenoemde plaats heb ik niet bezocht.

In La Ferté-Loupière is het gegeven van *De drie Doden en de drie Levenden* uitgebeeld op de muur aan de noordzijde van het hoofdschip. Het werk dateert uit eind 15de-begin 16de eeuw. Het bijzondere ervan is dat de legende is verbonden met de Dodendans. Voor de beschrijving volg ik het bord achterin de kerk. Evenals in Zaltbommel zijn het schilderijen in a secco techniek. Ze strekken zich uit over een lengte van ongeveer 25 meter. De reeks begint met de ontmoeting van de drie Doden en de drie Levenden. Daarop volgt de Dodendans.

De schilderijen zijn aan de houtsneden van bovenvermeld boek ontleend, iets dat eveneens voorkwam bij glas-in-loodramen en bij tapijten. Auteursrechten speelden toen geen rol en de prenten waren vaak anoniem.

Volgens de legende van *De drie Doden en de drie Levenden* ontmoeten, tijdens de jacht op een kerkhof, een hertog, een graaf en een koningszoon plotseling drie Doden. Laatstgenoemden dragen nog hun doodskleed. De voorste draagt een lans – symbool van de plotselinge dood – en een houweel. Ze waarschuwen de rijk geklede edellieden tegen de dreigende dood: ‘jullie zullen zijn zoals wij nu zijn, dus spiegel je aan ons’. Woorden van dezelfde strekking zijn ook te vinden op een zogenaamde memorietafel van de schilder Meester van Spes nostra (omstreeks 1490-1520) in het sedert 2013 hernieuwde Rijksmuseum, afdeling Middeleeuwen (zaal 01 sk-A-2312). Aan weerszijden van een geopend graf knielen vier (overleden) monniken. Ook in dit geval wordt de staat van leven en dood gelijktijdig afgebeeld.

Een van de drie paarden maakt rechtsomkeert, een valk ontsnapt en de jachthonden blaffen angstig. Op de schildering ziet men drie ridders te paard van wie een zich verschrikt omdraait, twee honden en twee valken van wie er een wegvliegt. Zij ontmoeten de drie ridders.

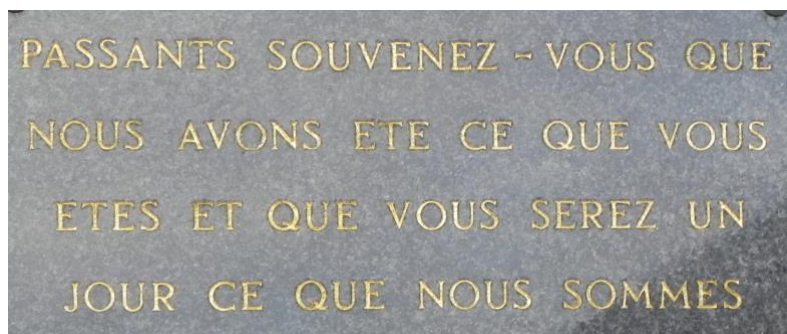
Nu volgt de Dodendans. 21 personen worden uitgebeeld, ieder nauw verbonden met een Dode. Links een klerk die op een perkament de verdiensten noteert die in het hiernamaals zullen worden beloond. De rij wordt geopend door drie muzikanten van wie ieder zijn eigen instrument draagt: doedelzak, portatief orgel en harp. In hiërarchische volgorde treden op: de paus, de keizer en een kardinaal. Dan volgen de Franse koning, zwaaiend met zijn scepter bekroond met de Franse lelie, de pauselijke gezant, de schitterend uitgedoste hertog, de patriarch met het andreaskruis, de legeroverste die zijn degen heft, de bisschop met staf en de verliefde die door de Dode wordt gestoken, de advocaat met gekruiste armen (hij kan niets meer doen), de minstreel wiens vedel achter hem op de grond ligt, de priester wiens kazuifel wordt afgenomen, de akkerman met werktuig op zijn schouder, de franciscaan, een kind dat recht staat in zijn wieg, het eenvoudig priestertje en ten slotte de kluizenaar

die de rozenkrans bidt, voorafgegaan door de laatste Dode die, leunend op de priester links en de kluizenaar rechts, lijkt te buigen voor het publiek ten teken dat de dans is beëindigd.

Zowel de priester als de kluizenaar zijn uitgebeeld zonder hun replek daar zij als enigen van al die uitgedoste hoogwaardigheidsbekleders onontbeerlijk zijn als begeleider naar de dood. Slechts de Doden dansen. De Levenden staan onwillig stil. Ze willen niet meegetrokken worden. Beneden twee afbeeldingen: de aartsengel Michaël die de Satan verjaagt (thema uit de Apocalyps) en Maria Boodschap.

Tijdens mijn vakantie in Frankrijk in 2014 zag ik tegen de muur van het koor van de parochiekerk van Longeaux (dép. van de Meuse nabij Saint-Mihiel) waaromheen het kerkhof, deze spreuk, vertaald aldus: ‘Voorbijganger, herinner u dat wij geweest zijn wat u bent en dat u op een dag zult zijn wat wij zijn’. Dat sterven een collectief gebeuren kan zijn, heb ik in 2014 mogen ervaren toen ik de slagvelden rondom Verdun bezocht: oneindig grote kerkhoven te midden van mooie landschappen.

Bronnen en literatuur

‘Moyen-Age et Musique’, in: *La Vie en Champagne*.

Jean Favier, *Dictionnaire de la France médiévale*, 1993.

Aantekeningen uit mijn correspondentie met professor Van Anrooij.

Aanbevelenswaardige lectuur: Philippe Hamont, *Les Renaissances*, 1453-1459.

Januari 2016

C.L. Burnet – van Wersch

e-mail: Neburs50@gmail.com